

ЕВОЛЮЦІЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ УПРАВЛІННЯ ІННОВАЦІЙНИМИ ПРОЦЕСАМИ В АГРОПРОМИСЛОВОМУ КОМПЛЕКСІ THE EVOLUTION AND THE PROSPECTS MANAGEMENT OF THE INNOVATION PROCESSES IN THE AGROINDUSTRIAL COMPLEX

У статті досліджено еволюцію, сучасний стан та перспективи розвитку державного управління інноваційними процесами в агропромисловому комплексі у світі. Виокремлено основні етапи даного процесу, виявлено їх особливості. Особливу увагу приділено рівню державного втручання в інноваційні процеси на різних стадіях історичного розвитку. Результати аналізу дали можливість виявити основні проблеми та перспективи розвитку інновацій в агропромисловому комплексі у найближчій перспективі.

Ключові слова: інноваційна політика, інноваційний розвиток, агропромисловий комплекс, державне управління, механізм управління, етапи, аналіз, ефективність.

В статье исследованы эволюция, современное состояние и перспективы развития государственного управления инновациями в агропромышленном комплексе. Выделены основные этапы данного процесса, выявлены их особенности. Особое внимание уделено уровню государственного вмешательства в инновационные процессы на разных

стадиях исторического развития. Результаты анализа дали возможность обнаружить основные проблемы и перспективы развития инноваций в агропромышленном комплексе на ближайшую перспективу.

Ключевые слова: инновации, инновационная политика, инновационное развитие, агропромышленный комплекс, государственное управление, механизм управления, этапы, анализ, эффективность.

In the article investigated the evolution, current state and prospects of development of public administration innovation in agroindustrial complex in the world. Thesis there is determined the main stages of the process, found their features. Particular attention is paid to the level of government intervention in the innovation processes at different stages of historical development. The analysis revealed the main problems and prospects of development of innovations in the agroindustrial complex in the near future.

Key words: innovation, innovative policy, innovative development, agroindustrial complex, public administration, management mechanism, stages, analysis, efficiency.

УДК 338.43

Соловчук К.О.

старший викладач кафедри фінансів, банківської справи та страхування
Національна академія управління

Постановка проблеми. Україна як агропромислова країна, яка володіє унікальними земельно-кліматичними ресурсами, повинна визначити своє місце у системі подолання наслідків світової продовольчої кризи. Подальшому розвитку агропромислового комплексу нашої держави сприятиме запровадження нових інноваційних методів. Окрім того, підвищення ефективності діяльності у цій сфері дасть змогу досягти високих економічних показників, що вкрай актуально в умовах сучасної економічної кризи.

Отже, дослідження етапів та шляхів еволюції розвитку управління інноваційними процесами в агропромисловому комплексі України є досить актуальним питанням сьогодення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми державного управління інноваційними процесами досить широко висвітлено у зарубіжних та вітчизняних наукових виданнях. Водночас аналіз цієї діяльності у більш спеціалізованому сенсі, зокрема в агропромисловій сфері, ще має прогалини та невідомі питання. Окремі аспекти даної проблематики висвітлено в роботах таких зарубіжних учених, як: Ю. Аніскін, М. Кондратьєв, Н. Левченко, П. Музика, Б. Санто, Р. Фатхутдінов, Й. Шумпетер; певні акценти зробили у своїх публікаціях українські науковці: А. Рудницька, Л. Тихончук, Г. Бесєдіна, В. Гончаров, С. Єрохін, М. Єрмошенко, В. Черняк, В. Шевчук та ін.

Постановка завдання. Основна мета статті полягає у вивченні еволюції системи управління інноваціями в АПК світу та виокремленні позитивного досвіду

у цій сфері. Проведене дослідження дасть змогу значною мірою позбутися тих проблем і прорахунків, які стримують переведення агропромислового комплексу України на сучасні індустріальні рейки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Останні десятиліття науковцями і практиками в усьому світі приділяється значна увага взаємовідношенню між інноваціями й економічним розвитком. Багато країн, особливо індустріально розвинених, сформулювали політичні завдання з просування нововведень. Ці завдання вбачаються як обов'язковий компонент технологічного розвитку і запорука стійкого економічного зростання.

За минулі віки технологічні зміни в агропромисловому комплексі були головним чинником його розвитку. Хоча урядовий вплив на агропромисловий комплекс за цей період був досить значним, ключовим інноваційним елементом прогресу були переважно безпосередньо виробники [7].

Існує велика кількість визначень інновацій (нововведень). Kotler і Keller пропонують таке визначення: «Інновації – це будь-який виріб, обслуговування або ідея, які хто-небудь відзначає як нові» [5]. Інновації можуть існувати на рівні фірми, секторному або національному рівні. У контексті даного дослідження ми використовуватимемо визначення, надане Світовою організацією інтелектуальної власності (ВОІС) у 2008 р.: «Інновації – це виникнення і реалізація нових ідей, продукції і послуг, які використовуються для поліпшення умов життя й ефективності виробництва» [9].

Агропромислові інновації мають поважну, хоча переважно незареєстровану, історію. Їх еволюція поширюється на майже чотири тисячі років, хоча її головні форми значною мірою є продуктом ХІХ–ХХ ст. Однією з головних і найпоширеніших форм державного управління інноваціями в АПК протягом усієї його історії були поширення відповідної інформації та консультацій для фермерів.

Перший відомий приклад можна спостерігати в Месопотамії (сучасний Ірак) близько 1 800 до н. е. Археологи розкопали глиняні таблички того часу, на яких були написані поради стосовно зрощення сільськогосподарських культур і боротьби зі шкідниками – щурами [1]. Деякі ієрогліфи на єгипетських колонах також свідчать про поради з боку державних урядовців щодо уникнення пошкодження рослин і втрати сільгоспнасаджень від повеней Нілу. Із II ст. до н. е. до IV ст. н. е. існувало декілька латинських текстів, які були написані, часто спираючись на практичний досвід господарювання, і які були покликані допомогти римським землевласникам у питаннях оновлення та вдосконалення існуючих тоді маєтків та їх доходів [8].

Приблизно в той же період виникли ранні форми просування та розповсюдження сільськогосподарської інформації в імператорському Китаї. Поліпшення виробництва землевласників та орендарів було предметом стурбованості держави, оскільки починаючи з VI ст. до н. е. її економіка значною мірою спиралася на земельні податки. Підтримка відповідних сільськогосподарських досліджень і поширення інформації та рекомендацій, безумовно, була розпочата в кінці династії Хань (25–220 н. е.). Найстаріший повністю збережений китайський сільськогосподарський трактат датується 535 р. н. е., спрямований на поліпшення управління фермами. Династії Сунь та Юань (960–1368 рр.) з їх розвиненими місцевими державними адміністраціями характеризувалися систематичною організацією та просуванням сільськогосподарських досліджень, розширенням селекційної роботи і викладанням основ сільського господарства і шовківництва, чому сприяв винахід гравюрного друку, що дало змогу забезпечити широке розповсюдження сільськогосподарських трактатів і практичних посібників. Аналогічні заходи тривали протягом наступних династій Мін (1368–1644 рр.) і Цін (1644–1912 рр.), визначалися не тільки зростанням населення країни і виникненням періодичних загроз голоду, але й визнанням важливості державного управління злагодженої інноваційної політики [6].

У середньовічній Європі найраніший відомий сільськогосподарський посібник був написаний латиною П'єтро де Крешенціо в 1304 р. і був перекладений італійською та французькою мовами. Він став першою книгою про сільське господарство. З XV ст. набули поширення інші публікації,

які часто були засновані на старих латинських текстах чи зібраному досвіді фермерів та їх сімей. Відомий, наприклад, збірник корисних порад у Тудорівській Англії, опублікований у 1557 р. і доповнений у 1573 р. Менш популярними, але більш значимими, були твори Френсіса Бекона на початку XVI ст., які базувалися на його спостереженнях і наукових експериментах у своєму маєтку на північ від Лондона; по суті, це було початком застосування науки і наукового методу в сільському господарстві [4].

До середини XVIII ст. у більшій частині Європи прогресивні землевласники (часто аристократи) та їх агенти і кілька аналогічно мислячих фермерів були відомі як «покращувачі». Вони разом із деякими «людьми науки» були основними прихильниками сільськогосподарських клубів або товариств. На своїх регулярних зборах і виставках на місцевому та регіональному рівнях землевласники і фермери, здійснювали обмін ідеями та інформацією й обговорювали проблеми поліпшення сільського господарства. В основі цього руху лежали дві головні сили. По-перше, багато землевласників прагнули дізнатися про способи підвищення ефективності використання своїх маєтків і виробничих можливостей своїх орендарів, щоб збільшити вартість цих маєтків та їх рентних доходів. По-друге, спостерігався загальний прогрес у розвитку науки, що спонукало до його застосування в сільському господарстві, особливо в сільськогосподарській хімії та фізіології рослин. Ці товариства прагнули радикально змінити традиційні режими ведення сільського господарства, ініціюючи експерименти, влаштовуючи виставки, поширення інформації та пропаганду застосування інновацій. Уважалось мало не обов'язком їх членів зробити ініціативи та заходи відомими «спільноті» фермерів шляхом опублікування в журналах і газетах. Хоча такі сільськогосподарські товариства спочатку поширювалися повільно (перше було створене в місцевості Резатто, що недалеко від Мілану, у 1548 р.), вони стали загальною тенденцією для більшої частини Європи, також певне їх число було створене в США та східній частині Канади.

Перша ж державна служба поширення сільськогосподарських знань з'явилися в результаті кризи і за ініціативою державного високопосадовця. Кризою став спалах хвороби картоплі в 1845 р. в Ірландії, її наслідки були особливо важкими, оскільки переважно селянське населення країни використовувало картоплю як основний продукт в раціоні; виник «картопляний голод», який зберігався до 1851 р. Новий британський намісник, призначений до Ірландії в 1847 р., граф Кларендон, незабаром після свого прибуття в Дублін написав листа до президента Королівського сільськогосподарського товариства Ірландії [3]. Цей лист, який фактично став офіційною директивою, закликав наукове товариство при-

значати мандрівних лекторів, які б подорожували по самим проблемним районам для інформування та демонстрації дрібним фермерам, в простих термінах, інновації стосовно вирощування поживних, окрім картоплі, культур. «Практичні інструкції лорда Кларендона» – під цією назвою вони стали відомими – щотижня готувались науковим товариством у Дубліні, централізовано розповсюджувалися і вимагали від органів місцевого управління звітності про їх реалізацію. За чотири роки існування така схема розповсюдження інновацій у сільському господарстві була профінансована приблизно наполовину її загальної вартості землевласниками і за рахунок благодійних пожертвувань, а інша частина надійшла з контрольованих державою джерел.

Із середини 1850-х років в інших тодішніх країнах Європи (спочатку у Вюртемберзі, Гессені і Західній Пруссії) державою стали призначатися мандрівні сільськогосподарські вчителі (Wanderlehrer), які діяли під егідою центральних сільськогосподарських товариств цих країн. Після декількох десятиліть ця система швидко зростала, що залежить частково від кризи серед виноградарів у результаті руйнувань, викликаних філоксерою, і стала формалізованою. Як правило, такі вчителі проводили влітку виставки, переговори і давали поради фермерам, протягом решти року вони вчили синів фермерів у зимових сільськогосподарських школах. Хоча офіційно вони були частиною діяльності сільськогосподарських об'єднань, їх робота в усіх випадках була фінансована з державних коштів. Коли в 1896 р. ця система була прийнята в Баварії, вона стала невід'ємною частиною державної цивільної служби.

До кінця XIX ст. такі системи впровадження сільськогосподарських інновацій поширилися на інші країни: Данію (з 1870 р.); Нідерланди (з кінця 1840-х і 1850-х років); Італію (з 1886 р.); Швейцарію; Австро-Угорську імперію і Росію.

Тим часом у Франції перша національна служба поширення сільськогосподарських знань, яка повністю фінансувалася державою, була створена в 1879 р., коли було прийнято закон, яким була офіційно заснована посада мандрівного вчителя сільськогосподарського відділу. Відтоді кожен учитель був призначеним державою цивільним службовцем. У його обов'язки входило надавати сільськогосподарські інструкції вчителям початкових шкіл. Переважно діяльність такого вчителя, згідно з інструкціями Міністерства сільського господарства, полягала в тому, щоб він міг «тримати фермерів поінформованими про сучасні відкриття і нові винаходи, які можуть бути застосовані економічно вигідно і з користю», «бути популяризатором прогресу», «нести просвітництво в сільській місцевості». Кількість таких пропагандистів швидко зростала, і до кінця 1880-х років уся Франція була охоплена ними [4].

У США до кінця 1890 р. інститути інноваційної підтримки фермерів поширилися повсюдно і стали національними установами із федеральної підтримки та нагляду. Вони базувалися на сільськогосподарських коледжах, існували за рахунок федеральних коштів. Додатково стимулювалася експериментальна робота в державних коледжах сільського господарства відповідно до Закону Хатча 1887 р. Аналогічний розвиток інститутів інноваційної підтримки фермерів почався в 1885 р. у провінції Онтаріо, Канада. Вони створювалися за фінансової підтримки провінційних законодавчих органів.

Таким чином, до кінця XIX ст. система розповсюдження інноваційних сільськогосподарських знань стала добре відома в більшій частині Північної Америки. У Сполучених Штатах коледжі та їх провідні професори, у тому числі кілька відомих прихильників більш практичної роботи з впровадження інновацій, поступово взяли на себе організацію цієї діяльності. Із прийняттям Закону Сміта-Левера це призвело до заснування в 1914 р. Cooperative Extension Service – тристороннього органу співпраці федеральних, державних і місцевих органів влади з державними коледжами «із метою допомогти в поширенні серед народу Сполучених Штатів корисної та практичної інформації з питань, пов'язаних із сільським господарством і домоводством, і заохочувати застосування типових рішень» [2].

Отже, можна констатувати, що у цей період система державного управління інноваціями у сільському господарстві лише почала створюватися і мала здебільшого недержавний характер, проте з певними елементами бюджетної підтримки та визначення загальних цілей.

На початку XX ст. спостерігалася стадія становлення системи державного управління інноваціями в АПК. Проте ця діяльність була відносно невеликою за масштабом і обмежувала рамки своєї діяльності інформуванням фермерів. Її організація часто була безсистемною, хоча і базувалася на певних нормативно-правових актах. Відповідні державні підрозділи були організовані переважно або при центральних, або місцевих органах влади, або сільськогосподарських коледжах, як правило, у тісній співпраці з дослідними станціями або установами (сільськогосподарськими товариствами, кооперативами, фермерськими союзами тощо). Протягом XX ст. відбувався невпинний прогрес організації управління інноваціями в АПК. Ці зміни переважно стосувалися державного фінансування, яке отримало більш важливе значення, цілі органів управління стали ширшим, а фахівці – краще підготовленими і більш професійними. Крім того, на організацію інноваційної діяльності в агропромисловому комплексі стали впливати такі інституції, як сільськогосподарські комерційні компанії; сільськогосподарської маркетингові фірми; почали створюватися проекти розвитку сільського

господарства зі значними територіальними масштабами; до цієї діяльності підключилася велика різноманітність неурядових організацій (зокрема, благодійних), які беруть участь у сільськогосподарському та агропромислому розвитку.

Водночас розвиток ситуації показав, що як тільки рівень важливості і розвитку агропромислових інновацій зріс, а також змінилася їх роль, вони незмінно набули більш бюрократичного характеру. Діяльність органів державного управління та багатьох недержавних організацій була побудована так, що між агентами на місцях і центрами управління були створені одно- або багаторівневі проміжні структури. Таким чином, оптимізація самої структури управління інноваційною діяльністю в АПК стала головною турботою через те, що багато з них піддавалися критиці через громіздкість і занадто забюрократизований підхід. Тим не менш бюджетне фінансування, яке надходило переважно з національних доходів (або від міжнародних донорів), обумовлювало побудову організації такої системи управління.

Висновки з проведеного дослідження. Інновації – каталізатор економічного прогресу і зростання. Може, тому компанії, у тому числі і в галузі АПК, мають різні приводи для нововведень. Найголовніші скорочують витрати, збільшуючи продуктивність, і забезпечують зростання/охоплення частки ринку. Тому в ринковій економіці чільне місце в розробці і впровадженні інновацій займає приватний сектор.

Водночас аналіз світової практики свідчить про те, що належне здійснення інноваційного процесу, особливо в такій складній галузі, як агропромислова, неможливе без державного управління ним. Здійснений у дослідженні аналіз еволюції, сучасного стану та перспектив розвитку державного управління інноваціями в АПК показав, що у світі накопичено значний досвід у даній сфері.

Перші спроби такого регулювання знаходять своє відображення ще в доісторичні часи. Найбільшого розвитку система державного управління інноваціями в АПК набула наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. У цілому слід зазначити, що протягом еволюції даної ланки державного управління у світі спостерігалася тенденція посилення державного впливу до створення базових інсти-

туційно-правових та фінансових засад (до останньої чверті ХХ ст.), а потім – посилення тенденцій дебюрократизації й якнайширшого залучення до управління інноваціями в агропромислому комплексі неурядових структур (ХХІ ст.).

Уважаємо, що викладений досвід може бути застосований в умовах України, яка, з одного боку, потребує створення системи державного регулювання інноваційним розвитком АПК, а з іншого – лише знаходиться на початку шляху ринкових перетворень в економіці та управлінні, а отже, і в змозі використовувати адаптовані світовою практикою рішення.

Перспективи подальших досліджень у даній сфері, на нашу думку, полягають у виокремленні та узагальненні найбільш ефективних методів управління інноваціями в агропромислому комплексі різних країн світу.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Ahmed, A. (1982). The role of the information system in development. Studies Series, No. 314. Baghdad, Iraq: Ministry of Culture and Information.
2. Blackburn, D.J., & Vist, D.L. (1984). Historical roots and philosophy of extension. In D. J. Blackburn (Ed.), Extension handbook (1st ed.). Guelph, Ontario: University of Guelph.
3. Jones G.E. (1982). The Clarendon letter. In G. E. Jones and M. J. Rolls (Eds.), Progress in rural extension and community development: Vol. 1. Extension and relative advantage in rural development (p. 11-19). Chichester: John Wiley & Sons.
4. Jones G.E. (1994). Agricultural advisory work in England and Wales: The beginnings. Agricultural Progress, 69, 55-69. Journal d'Agriculture Pratique (1874). 38th year, vol. 2.
5. Kotler P.K. Keller, Marketing management 12th edition, Pearson prentice Hall, New Jersey, 2006.
6. Perkins D.H. (1969). Agricultural development in China, 1368-1968. Chicago: Aldine Publishing; Edinburgh: Edinburgh University Press.
7. Sunding D.D. Zilberman; The Agricultural Innovation Process: Research and Technology Adoption in a Changing Agricultural Sector, UC Berkeley, 1999.
8. White K.D. (1970). Roman farming. London: Thames and Hudson.
9. World intellectual property organization (Wipo), introduction to intellectual property theory and practice. Alphen aan den Rijn: Kluwer Law international, 2008.